

projekt: Vzdělávání napříč KHK

PREVENCE NÁSILÍ NA PRACOVÍŠTI

autorka

Mgr. Kateřina Hofmannová

žadatel

Českomoravská vzdělávací, s.r.o.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt: **Vzdělávání napříč KHK**

Prevence násilí na pracovišti

Autorka: Mgr. Kateřina Hofmannová

Žadatel: Českomoravská vzdělávací, s.r.o.

Obsah

1. Úvod	5
2. Definice.....	6
Účastníci šikany a násilí ve školství.....	6
Potencionální Agresor	6
Potencionální Oběť.....	6
Formy násilí	7
Psychické násilí	7
Fyzické násilí	8
3. Školní instituce a šikana.....	9
4. Kultury	10
5. Obrana	11
Legislativa	11
Trestní zákon se šikany dotýká v těchto bodech:.....	11
Občanský zákoník řeší především ochranu osobnosti.....	11
Zákoník práce se šikany dotýká v těchto bodech:.....	12
Další možnosti obrany	12
Obrana ze strany školy	12
1. Závěr	21

1. Úvod

Přestože je jakákoli forma *diskriminace* ve všech civilizovaných zemích zakázána, setkáváme se s ní čím dál častěji na všech úrovních lidské komunikace, tedy v soukromí i zaměstnání. Pracovníci školství patří v této otázce společně s pracovníky obchodu a zdravotnictví mezi nejohroženější.

Záměrem tohoto vzdělávacího textu je zpracovat souhrn podpory a prevence stresu a pracovního násilí spojeným s výkonem povolání zaměstnanců školství. Co je s ohledem na pracovní násilí pro zaměstnance školství motivující, jak jim v těchto nepříjemných situacích pomoci, kde hledat pomoc, jak podpořit sebe, žáky i jejich zákonné zástupce? Kdo či co bývá nejčastěji pachatelem či zdrojem násilných a rizikových situací ve školství? Kdo a proč je nejčastější obětí? A jak se lze zdravě s takovou situací vypořádat?

Má vedení školy včetně zřizovatele skutečně jen velmi omezenou nabídku možností, které lze využít k tomu, aby se násilí ve školství omezilo na minimum, nebo lze hledat i další nové postupy? Jak může své zaměstnance podpořit vedení školy i její zřizovatel?

Co je a není normální a kde vlastně začíná šikana a veškeré formy psychického i fyzického násilí ve školství? Proč se tento fenomén stále častěji objevuje ve společnosti? Jaký je spouštěcí mechanismus násilí ve školství? Jaká je současná situace? A kde hledat řešení?

Otázek tohoto typu je mnoho. Stejně tak je mnoho těch, kteří se s nějakou formou násilí ve školství setkali či právě setkávají. Na učitele i žáky je neustále vyvíjen tlak ze stran veřejnosti i médií. Školská šikana zaměřená na žáky, učitele i nepedagogické pracovníky je stále častější téma. Mnoho učitelů i žáků má s nějakou podobou násilí páchaného ve školství osobní zkušenost. Všechny tyto oběti vědí, jak hluboké stopy v nich zůstávají a jaké dopady taková zkušenost mnohdy na celý život má. Proto je nutné hledat řešení takových situací, nabízet odbornou pomoc obětem i pachatelům a v neposlední řadě dbát především na prevenci stresu a násilí ve školství. Až příliš často se setkáváme s tím, že řešeny jsou pouze důsledky takového chování. Zcela jistě je takový postup pro společnost mnohem nákladnější než včasná a funkčně provedená prevence. Vždyť pouze ve zdravém prostředí mohou vyrůst zdraví a funkční jedinci, kteří nebudou mít potřebu vytvářet nátlak, násilí a disfunkce na všech úrovních svého života. Tento proces je bezesporu uzavřený kruh, ze kterého lze vystoupit jen jedinou cestou a to cestou psychicky zdravých a funkčních jedinců. Tento text má tedy soužit jako manuál prevence násilí ve školství a zároveň jako poskytnout podporu obětem, jež se s násilím ve školství setkaly či dokonce stále setkávají.

2. Definice

Definic pracovního násilí je mnoho. K našim účelům využijí definice Evropské komise, která pracovní násilí včetně šikany definuje jako „*Záměrné zneužití moci, včetně vyhrožování fyzickým násilím, proti jiné osobě nebo skupině osob, které může mít za následek újmu na fyzickém, mentálním, rozumovém, morálním nebo sociálním vývoji jedince*“.

Pracovní násilí lze obecně rozdělit jako psychické a fyzické násilí. Specifických skupin násilí je však mnohem více. Ve zkratce si tyto skupiny připomeneme. Základní pojmy pracovního násilí se nejčastěji odvozují od aktéra, tedy osoby, která násilí páchá.

Účastníci šikany a násilí ve školství

Potencionální Agresor

- nezřízené profesionální sebevědomí
- hluboké pochybnosti o vlastní osobě i schopnostech
- nezralost, pocity méněcennosti, povrchnost
- nejistota stylizovaná k přehnané suverenitě
- sklon kompenzovat napětí na druhých
- morálně slepí, sobečtí, sebestřední, nemají morální zásady
- jejich postoje ovládají v první řadě závist, nevěle a žárlivost, bezcitnost a nelidskost
- jeví se jako velkorysí, lidští, sympatičtí a sociálně citící lidé - ve skutečnosti mají nutkavou potřebu uznání, pochvaly

Z uvedeného vyplývá, že hovoříme-li o šikanování, hovoříme o deviantním chování. U jedinců, kteří se takového jednání dopouští, je z nějakého důvodu narušen osobnostní vývoj. Proto je nutné pracovat nejen s obětí, ale také s agresorem nezřídka s celou třídou, kde se šikana vyskytla. V ideálním případě jsou do terapie zapojeni také rodiče oběti a agresora.

Potencionální Oběť

- lidé, kteří dokáží aktivně reagovat na autoritářství nadřízeného

- starostlivé, svědomité, pečlivé osoby
- osamělí lidé
- vyčnívající jedinci
- noví, úspěšní, mladí, odlišní

Oběť se z pravidla za šikanování a agresí na ní vykonávanou stydí, proto o ní odmítá hovořit. Vnímá sebe samu jako slabou, nedostatečnou a situaci vyhodnotí tak, že si šikanu zaslouží. Víní se zodpovědnou z toho, že se stala obětí šikany a vnímá ji jako oprávněný trest. Oběť má také často obavy, že jí nikdo neuvěří nebo se stane v očích třídy udavačem. Obává se, že bude muset změnit školu atd. Problém se většinou dostane na povrch díky vychloubání agresora.

Formy násilí

Psychické násilí

- zahrnuje verbální ponižování, obtěžování a různou formu výhrůžek“

a. Obtěžování včetně sexuálního obtěžování

- obtěžováním nazýváme veškeré nevyžádané a neopětované chování, které ovlivňuje důstojnost zaměstnance v práci
- jedná se o konverzaci s erotickým podtextem mezi zaměstnanci, provokaci a narážky se skrytým sexuálním významem

b. Útok

- chování jedince, kterým fyzicky zraňuje jiného jedince
- omezování možnosti svobodně vyjádřit názor, ve vazbě na sociální vztahy, kterou agresor naruší

c. Ponižování

- záměrné, dlouhodobé, systematické ponižování degradování nebo jiné ponižování
- chování, které prokazuje nedostatek úcty a důstojnosti k jedinci nebo skupině osob

d. Šikana

- řada negativních komunikativních jednání, jichž se dopouští jednotlivec nebo několik osob vůči jinému člověku po delší dobu (alespoň jedenkrát týdně po dobu 6 měsíců)
- lživé pomluvy, nadávky, manipulace s informacemi, záměrné poškození jiné osoby nevhodnými poznámkami, slovní agrese tak, aby oběť vše “náhodou” slyšela, nucení k nechtěnému chování (plnění úkolů)
- ekonomická šikana – placení za “ochranu”
- materiální poškození – schovávání, ničení a zabavování osobních věcí apod.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

e. Vyhrožování

- „slib“ daný mluvenou či písemnou formou o použití fyzické síly, nátlaku nebo společenského postavení a moci vyúsťující ve strach jedince či skupiny z fyzické, sexuální nebo psychické újmy nebo jiných negativních následků jednání jiného jedince
- vyhrožováno může být přímo, ale také nepřímo např. anonymem

Fyzické násilí

- zahrnuje bití, kopání, fackování, bodání, střílení, strkání, kousání, štípání, omezení a škoda ba fyzické úrovni a podobně

Vždy ovšem musíme mít na paměti, že ne každý konflikt či neshodu s druhou osobou bez ohledu na její zařazení ve školském systému, můžeme označit dle uvedených definic. Důležité je, že se musí jednat o déle trvající, opakující se chování, které je pro jedince urážlivé, projevuje se zlomyslnými až krutými invencemi, které mají za úkol ponížit nebo zesměšnit nás a to jak před námi samotnými, tak před naším okolím. Aktér tohoto jednání se všemožně snaží omezit oběti komunikaci s okolím, snaží se manipulovat s obětí, blokuje její sociální vazby a snaží se trvale poškodit její sociální vážnost. Ztráta úcty a vážnosti pak může pro oběť znamenat snížení kvality osobního nebo pracovního života a v konečném důsledku dokonce ohrozit její zdraví.

Náklonnost k násilnému jednání je závislá na úrovni vzdělání jednotlivce, ale také s vyšším vzděláním stoupá i subtilita a rafinovanost těchto činů.

Jedná-li se o psychické násilí ve školství, můžeme pozorovat určitý „zaběhnutý“ model jednání agresorů a definovat ho takto: V první fázi lze vysledovat útoky ve formě schválností (které připravuje agresor), po té se aktivita systemizuje. Dochází ke konkrétnímu napadání a poškozování oběti. Agresor si vybírá ke své činnosti minimálně 1 pomocníka z kolektivu. Toho pak tiše a skrytě řídí. Sám agresor si často zachovává čisté ruce. Na oko je velice zdvořilý a nikdy není vulgární. Špinavou práci za něj dělají jiní a on sám je neviditelný. Své plány podsouvá násilí vykonávajícím společníkům. Zprvu je nechává na oběť žalovat, poskytuje jim možnost zaútočit apod. Tímto „pomocníkem“ se většinou stává osoba blízká oběti. Dokonce se ve většině případů tváří jako dobrý přítel či kamarád. Oběť osobě věří a často se se svým trápením podrobně svěřuje. Bohužel tímto nevědomky poskytuje informace o tom, kde je nejvíce zranitelná a zvětšuje prostor pro útok. To, že jde o falešné přátelství, často vychází najevo až ve chvíli, kdy se situace pro oběť stává neúnosnou. Psychické násilí může často vytvořit mnohem větší problém než agrese fyzického rázu. Obecně se tedy dá říci, že psychické násilí začíná velmi nenápadně, postupně však útoků přibývá. Okolí se obvykle ze strachu a vlastní zbabělosti drží stranou. Přirozeně se bojí, že se také stane obětí. Agresor se stává agresivnější a šikanovaný více deprivovaný. Strach vede oběť k patologickému jednání, které agresorovi slouží jako alibi, když svou agresi ospravedlňuje. Oběť naopak reaguje prudce, zmateně, dopouští se chyb, což je cílem a argumentací agresora. U oběti často dochází k destabilizaci osobnosti, snižuje se jeho sebevědomí, jistota, schopnost koncentrace a klidného uvažování.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Fyzický nátlak u většiny případů používají osoby prudké až výbušné, které upřednostňují sílu. Jimi páchané násilí je většinou pro okolí jasně patrné a snadno prokazatelné. Tato forma násilí byla jako problém uznána a tedy i řešena mnohem dříve nežli forma skrytá, o které se hovoří jako o psychickém násilí a to až v posledních letech.

Pro oba druhy školního násilí je jedna věc společná. Pokud zůstane oběť tohoto násilí sama a nedostane se jí adekvátní podpory, je vlastně bezmocná.

3. Školní instituce a šikana

Samozřejmě za důležité pokládám také dopad této vzájemné interakce na dění v celém pracovním prostředí a to jak interním na půdě samotné organizace, tak také mimo ni, tedy ve společnosti s odkazem na národní prostředí. Hodnotitele těchto situací existují dva, externí a interní. I přesto že dopady školního násilí jsou vidět v celé společnosti velmi dobře, je stále mnoho lidí, kteří je i přesto nevnímají nebo je prostě vnímat nechtějí.

Šikaně a ponižování se obvykle daří v organizacích, kde existuje prostor pro intrikaření, špatné sdílení informací a delegování odpovědnosti nebo neprůhledné systémy a vládné autoritářský management. Školy jsou pro šikanu ideální půdou zejména pro vysokou koncentraci dětí, tedy je zde velký výběr agresorů i jejich obětí. Škola také disponuje dostatkem prostor, kam není dobře vidět a kam dozor chodí jen zřídka.

Zásadním problémem je, že vedení některých škol se stále tváří, že u nich šikana neexistuje a zavírají před tímto problémem oči. Mnoho ředitelů škol i pedagogů z důvodu kladného hodnocení školy problém šikany bagatelizují a to na úkor svého vlastního pohodlí i pohodlí žáků. Vždyť není nic nepříjemnějšího, než trávit pět dnů v týdnu v prostředí, které je k nám nepřátelské a kde nám není dobře. Těžko hodnotit, zda se naši pedagogové, vychovatelé i ostatní zaměstnanci školství mají možnost v otázce šikany a násilí patřičně odborně vzdělat, nicméně jejich vzdělávání ní v této otázce a postupné vzdělávání žáků i jejich zákonných zástupců je nejlepší možnou prevencí problému šikany a to nejen ve školství. Nedá se totiž opomenout, že agresivnímu chování i případné loajalitě s agresorem, tedy přijetí role oběti, se učíme již od útlého dětství. Mnoho učitelek z mateřských škol přiznává, že se s určitou formou šikany setkává již u nejmenších dětí v předškolních zařízeních. Je tedy nezbytně nutné vzdělávat v této otázce všechny pedagogy včetně pedagogů předškolních zařízení. Právě oni mají největší možnost ovlivnit agresi u dětí, vtípat dětem určité mantinely, za které nesmějí jít. Učí je spolupráci, empatii a zdravému začlenění se do společnosti.

Další ožehavou otázkou, která úzce souvisí s šikanou ve školství a je potenciálním zdrojem problémů v této oblasti, jsou média. Média mají v dnešní době neomezenou moc. Vše co řeknou či napíší média, je bráno za bernou minci. Média neustále edukují naši společnost o právech dětí, právech rodičů o tom, na co vše nemá škola právo. Nicméně zapomínají na práva a potřeby škol a jejich

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

zaměstnanců. Zapomínají edukovat společnost k účtě a pokoře vůči zaměstnancům škol. Zapomínají zvyšovat jejich prestiž a podpořit je tak v otázce vzoru a výchovného působení na mladé lidi, které škola vychovává i jejich rodiče. Zbraně, které do rukou mladých, nezkušených dětí vkládají média, jsou velmi nebezpečné. Děti často z důvodu malých zkušeností nemají vyvinutou schopnost předvídat důsledky svého chování, a pokud jim média předkládají pouze jednu část obrazu, nejsou schopny odhadnout, jaké dopady jejich chování má. Agrese vůči spolužákům i kantorům jim připadá zábavná a zapomínají na fakt, že všichni jsme jen lidi a nikdo nedokáže neustále odolávat dlouho trvajícím a zvyšujícím se tlaku na jeho osobu. Z pouhé „hry“ či touhy zkusit si tento model, tak může vzniknout problém, jehož důsledky velmi negativně ovlivní životy všech zúčastněných.

Velké podpory se pedagog či dětská oběť školního násilí mnohdy nedočká ani ze strany zákonných zástupců agresora. Mnoho modelů chování si děti přinášejí do škol z rodinného prostředí a zde už jen „dolaďují“ detaily. Jejich rodiče se k sobě navzájem, k nim, veřejnosti nebo autoritám chovají s podobným despektem a tyto děti pak ve školní komunikaci aplikují to, co důvěrně znají z domova. Pokud se rodiče hanlivě vyjadřují o rodinách spolužáků svých dětí nebo jejich pedagogích, děti se chovají stejně. Koho je pak třeba potrestat a převychovat? Myslím, že odpověď na tuto otázku je zcela jasná. Kámen úrazu v našem případě školní šikany totiž velmi často pramení z chování osob dětem nejbližším, od jejich rodičů.

4. Kultury

Otázka kultur velmi úzce navazuje na téma předchozí kapitoly. Hovoříme-li o tématu pracovního násilí, nemůžeme na rozdílnost kultur zapomenout. Tento fakt je zde velmi podstatný. A v resortu školství se jeho význam ještě znásobuje. Výskyt násilí ve školním prostředí a to ve všech jeho podobách má v podstatě univerzální význam. Existují značné regionální, národní a kulturní rozdíly v otázce chápání i zvládnutí problému násilí na pracovišti i mimo ně. V různých kulturách se však může lišit jeho chápání i projev. Proto musíme brát tyto kulturní rozdíly v potaz a také je při řešení jednotlivých případů patřičně respektovat. Pro každou kulturu je vhodné jiné řešení těchto problémů a každá kultura je ochotna jiná řešení respektovat.

Předejít kulturním i jiným nedorozuměním v těchto otázkách můžeme například tím, že zavedeme jednotnou, přehlednou a všem známou terminologii. Samozřejmě v odpovídajícím jazyce, tak aby všichni znali základní pojmy a rozuměli jejich významu. To nám otevírá prostor o problému hovořit a tedy i k jeho následnému řešení. Důležité je také, správně zhodnotit, která forma šikany či násilí je pro danou kulturu typická a zaměřit se především na řešení tohoto zásadního problému. Řešení dalších souvisejících problémů budeme postupně přidávat. Důležité je, aby si aktéři, kterých se problém a tedy i jeho následné řešení týká, problém uvědomili. Naším úkolem je, získat jejich důvěru a postupně jim ukazovat, jak problém řešit, jaké jsou možné postupy, diskutovat s nimi a přivést je až k řešení, jak problému předcházet. Tento proces je častokrát velice zdlouhavý a náročný, proto od nás vyžaduje mnoho trpělivosti, empatie, taktu, disciplíny a vytrvalosti. Zvláštní úsilí musíme

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

vyvinout také na rozpoznání a odkrývání situací, které je vzhledem ke specifickému zázemí každé kultury obtížné odhalit. Může se jednat např. o dogmata, která vznikla na podkladě náboženských a jiných přesvědčení. Často je zprvu musíme přijmout jako realitu, až po velmi dlouhé době, po získání patřičných zkušeností a důvěry s danou kulturou můžeme přistoupit k jejich řešení. Tato otázka je velmi citlivá a vyžaduje trpělivost, opatrnost a hluboký takt.

5. Obrana

Legislativa

Ze zadání Evropské směrnice má každý členský stát EU povinnost, zajistit svým občanům ochranu před diskriminací nejméně těmito způsoby:

- zakáže diskriminaci ve svých právních předpisech
- vymezení pojmový aparát = definice přímé a nepřímé diskriminace, obtěžování, sexuálního obtěžování, pronásledování
- vymezení pozitivní opatření (tzv. afirmativní akce)
- zakotví do svých právních norem nástroje ochrany před diskriminací

Naše republika tuto směrnici ratifikovala a k naplnění cílů slouží mnoho zákonných norem. Patří k nim Ústava ČR, Listina základních práv a svobod, Trestní zákon, Občanský zákoník a Zákoník práce.

Trestní zákon se šikany dotýká v těchto bodech:

- § 196 a 197a Násilí proti skupině obyvatel a proti jednotlivci a vyhrožování
- § 198 a 198a Hanobení národa, etnické skupiny, rasy, přesvědčení a podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod
- § 206 Pomluva
- § 207 Neposkytnutí pomoci
- § 208 Poškození lidských práv
- § 235 Vydírání
- § 237 Útisk

Občanský zákoník řeší především ochranu osobnosti

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Zákoník práce se šikanou dotýká v těchto bodech:

- § 1 odstavce 3 a 4 o rovném zacházení a zákazu diskriminace
- § 7 odstavce 2 až 6 o výkonu práv a povinností vyplývajících z pracovně právního vztahu
- § 18 – 251 právo na informace, zakládání odborů, uzavírání kolektivních smluv, vytváření tzv. rad zaměstnanců atd.
- § 27 – 71 vznik změny a skončení pracovního poměru
- § 11 Ochrana osobnosti

Další možnosti obrany

Obrana ze strany školy

Klíčem bezpečného prostředí je prevence!

Co může udělat škola pro snížení potenciálu násilí? Jaké informace potřebují pedagogové, výchovní pracovníci, nepedagogičtí pracovníci, studenti i zřizovatelé a další pracovníci školství, aby se podíleli na svém vlastní přežití?

- 1. Zvolte na svém pracovišti bezpečnostní tým, který se bude pravidelně scházet. Mezi úkoly tohoto týmu zařaďte především posuzování případných hrozeb, vzdělávání, prevenci a reakce na traumata. Členy takového týmu vybírejte mezi zaměstnanci oddělení lidských zdrojů, BOZP, řízení rizik, vychovateli a dále tým doplňte o personál vysoce rizikových oblastí nebo týmu umožněte alespoň konzultace s tímto personálem.**
- 2. Stanovte si cíle. Jasně, splnitelné stanovení cílů je nezbytné pro úspěch práce týmu. Příklad: "Jsme bezpečné místo (pracovní prostředí) a jsme odhodláni k jeho bezpečnému zajištění."**

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

- 3. Pravidelně provádějte hodnocení a posudky případů, které mohou být násilím či šikanou. O výsledcích hodnocení informujte vedení organizace i jejího zřizovatele.**
- 4. Navrhujte a provádějte pravidla a postupy. Příklad: "Co dělat v situaci s šikanou?"**
- 5. Vzdělávejte všechny zaměstnance. V některých státech v USA, jsou všechny pohotovostní sestry povinny navštěvovat kurzy řízení agresivního chování. Na rozdíl od nich lékaři pohotovostních oddělení nejsou povinni se těchto školení účastnit. Prokázalo se, že je-li rozhodnutí o adekvátní reakci ze strany lékaře bez přípravy, může být situace nebezpečnější. Myslet musíme také na studenty. Rozhodně by neměli čekat až do rotace odděleními, kde se často dříve setkají s negativní praxí.**
- 6. Provádějte každoroční hodnocení. Může být podobné ošetřovatelskému procesu: posoudit, plánovat, realizovat a vyhodnocovat.**

Jiné možnosti organizace

- 1. Zvyšujte informovanost o psychosociálních nebezpečích**

Poskytujte informace o tom, jak rozeznat obtěžování, rizikové faktory násilí, jaké jsou jejich účinky, jak získat další informace atd.

- 2. Podporujte přiměřený styl řízení a organizační kulturu**

Podporujte týmovou práci a participační styl řízení, zlepšujte komunikaci mezi managementem a zaměstnanci.

- 3. Poskytujte jasnou definici a popis úkolů v rámci organizace včetně kritérií a pravidel pro povýšení, odměny, kariéerní řády atd.**

- 4. Nastolte přiměřenou kulturu na pracovišti.**

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Ta zahrnuje angažovanost vrcholového managementu, pokud jde o tělesnou i duševní pohodu zaměstnanců školství i jejich žáků, kladení důrazu na bezpečné pracovní podmínky, porady mezi managementem a zaměstnanci pokud jde o rozhodnutí týkající se pracovišť atd.

5. *Provádějte hodnocení rizik pro psychosociální nebezpečí*

Pro identifikaci nebezpečných situací a událostí by se mělo využívat hodnocení rizik: to znamená provádění pečlivé analýzy všech faktorů, které mohou vést k násilí obtěžování, aby se zhodnotilo, zda jsou vaše preventivní opatření efektivní a dostatečná. Hodnocení rizik zahrnuje tři hlavní kroky, z nichž by měl být každý zaznamenán a proveden **s aktivní účastí zaměstnanců**:

- *Identifikujte nebezpečí* - tento proces může zahrnovat metody, jako jsou např. audit pracoviště, analýza hlášení úrazů a incidentů, používání "dobré praxe" (např. kontrolní seznamy) z jiných organizací atd.
- *Vyhodnoťte rizika* - zvažte: frekvenci, příčiny a následky incidentů násilí a obtěžování; kdo je poškozen; všechny informace dostupné z předchozích incidentů (vykazují nějakou pravidelnost, pokud jde o načasování, místo, pachatele atd.); adekvátnost stávajících kontrolních opatření atd.

6. *Podnikněte opatření pro eliminaci nebo potlačení těchto nebezpečí*

Prioritou musí být eliminovat nebezpečí v zárodku! Není-li to možné, mělo by se doložit proč, a měla by být podniknuta opatření na potlačení těchto nebezpečí (anebo i vystavení zaměstnanců, žáků či jejich zákonných zástupců těmto nebezpečím).

7. *Zabránění násilí: některé možné změny fyzického prostředí*

Zabývejte se např. těmito otázkami: Lze upravit vybavení učeben tak, aby byly bezpečnější? Lze upravit chodby a další prostory školy tak, aby byly bezpečnější? Kde nejčastěji dochází k fyzickému napadení? Proč tomu tak je? Lze tento fakt nějak ovlivnit? Proč je toto místo nebezpečné?

8. *Využijte veškeré možné zdroje*

Zamyslete se nad tím, jaké zdroje lze využít ro otázku řešení a prevence všech forem násilí ve Vaší škole. Např. lze profesionálně vyškolen jednoho z kmenových pracovníků a požádat ho, aby dále školil své kolegy, studenty apod.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

9. *Zabránění násilí: některé možné změny v organizaci práce nebo vytváření pracovních míst*

Hodnocení rizik vaší školy by mělo určit, které prvky organizace práce a strukturování pracovních míst by mohly být změněny, aby se předešlo násilí. Tyto prvky mohou zahrnovat jasnější a otevřenější komunikaci, zavedení konzultačních hodin pro studenty i veřejnost v hodiny přizpůsobené jejich potřebám, vnímání a informování veřejnosti, kontroly prosto, které vyhodnotíme jako nebezpečné, doprovodný personál tam, kde je to zapotřebí, vyhýbání se práci osamělé nebo pozdní (a není-li to možné, udržování kontaktu s osamělými pracovníky); pravidelné odstraňování hotovosti a cenností, užívání bezhotovostních alternativ; atd. v některých extrémních případech je rozumné zapojit externí služby, jako jsou např. externí, speciálně vyškolení výchovní poradci a další odborníci zaměřeni na násilí a šikanu ve školství nebo např. policie (lze je požádat o odborné rady nebo pro zajištění vhodné spolupráce při incidentech).

10. *Zabránění obtěžování: některé možné změny v organizaci práce nebo strukturování pracovních míst*

Aby se zabránilo případům **obtěžování**, podporujte podnikovou kulturu, která jednoznačně odsuzuje obtěžování a uznává ho jako potenciální problém; pokuste se vyhnout náhlým organizačním změnám a nestálosti pracovních míst; zlepšujte komunikaci mezi zaměstnanci a managementem, a mezi spolupracovníky i mezi zaměstnanci, žáky a jejich zákonnými zástupci. Ujistěte se, že zásady rozvoje a cíle školy jsou jasně vysvětleny, a správně aplikovány na všechny zúčastněné. Provádějte hodnocení rizik stresu souvisejících s prací zaměstnanců i s povinnostmi žáků případně doporučení pro jejich zákonné zástupce, což může významně přispět k prevenci násilí i obtěžování.

11. *Bezpečnostní politika organizace v boji s šikanou a násilím ve školství*

Měly by existovat jednoduché, ale účinné postupy popisující činnosti organizace ve snaze zabránit násilí a obtěžování, a jak organizace (a její zaměstnanci, žáci i zákonní zástupci) budou reagovat na incidenty, jestliže nastanou.

Bezpečnostní politika organizace a její metody by měly být připraveny po poradách se zaměstnanci, a měly by mít jednoznačnou podporu vrcholového managementu organizace!

Politiky a postupy by se měly pravidelně revidovat, a to zejména tehdy, jestliže se incident násilí nebo obtěžování přece jen vyskytne: management a zaměstnanci by měli zvážit, jak by se mohla tato bezpečnostní politika a metody změnit, aby se zamezilo opětovnému výskytu incidentu.

12. Informace, instrukce a školení

Poté co jsou bezpečnostní politika a metody připraveny, je nezbytné, aby všichni zaměstnanci (stávající i nově příchozí) byli informováni o předpisech pro přiměřené chování a dostupných zdrojích. Stejně tak je třeba informovat žáky a jejich zákonné zástupce o jejich povinnostech, možnostech a právech. Organizační standardy a hodnoty by měly být efektivně distribuovány na všech úrovních v organizaci např. prostřednictvím manuálů, na internetových stránkách školy, informativních schůzek, informačních zpravodajů atd.

13. **Školte zaměstnance i žáky** jak zvládat konflikty a komunikaci a o činnostech, jejichž provedení se po nich bude požadovat v případě incidentů násilí nebo obtěžování. Dobrým řešením je ustanovení nezávislé kontaktní osoby pro všechny zúčastněné.

Zaměstnanci pracující na úkolech nebo v odděleních považovaných za vysoce riziková z hlediska násilí by měli být odpovídajícím způsobem školeni o tom, jak násilí předejít a jak jednat s agresivním žákem či jeho zákonným zástupcem případně samozřejmě také jako jednat s agresivním kolegou.

Každý zaměstnanec školy by měl být alespoň částečně proškolen, aby odhalil rané příznaky agrese, a aby rozeznali a zvládli nepřijatelné chování ze strany žáků, jejich zákonných zástupců i spolupracovníků.

Při poskytování informací, instrukcí a školení byste měli zvážit všechny zvláštní okolnosti, které vaši zaměstnanci mohou mít, zahrnující např. jejich specifické dovednosti.

14. Monitorujte situaci

Prováděné hodnocení rizik by mělo být pečlivě a pravidelně monitorováno a dokumentováno. Může zahrnovat průzkum veřejného mínění mezi účastníky vzdělávacího procesu, pravidelné projednávání této otázky na schůzích školní rady i porady zaměstnanců školy. Dále pak monitorování zda/jak jsou incidenty hlášeny a zaznamenávány atd.

Jestliže se incidenty stále vyskytují (po nezbytné akci provedené v reakci na incident s cílem vypořádat se s těmito incidenty), učiňte krok zpět a prozkoumejte jejich příčiny a stanovte, jak mohou být stávající politiky a systémy změněny, abyste se vyhnuli opětovnému výskytu.

15. Identifikujte zdroje podpory a poradenství

Je užitečné připravit si seznam zdrojů užitečných informací a poradenské podpory jak pro školní organizace (pro získání technických rad pro preventivní akce) tak pro

jednotlivce, kteří mohou být postiženi násilím nebo obtěžováním. Tyto služby mohou zahrnovat místní nebo vnitrostátní úřady, odborové svazy, univerzity, poradenské služby, krizová centra, telefonní linky důvěry atd.

Jak je vidět, každá organizace má k dispozici velkou škálu možností, jak postupovat v otázce řešení a prevence šikany a násilí. Je jen na ní, která opatření si vybere a zavede je do své praxe. Nicméně nejméně efektivní je cesta vyčkávání. Nic se samo nevyřeší. Opakovaně se prokázalo, že v otázce šikany a násilí je třeba okamžitě reagovat a dát všem zúčastněným i veřejnosti jasně najevo, že u vás takové chování není dovoleno a jakákoli snaha o šikanu či násilí u vás bude tvrdě a jasně potlačena a trestána. Případní agresori si pak dobře rozmyslí, zda chtějí toto riziko podstoupit a zda jim jejich hrátky stojí za nápravná opatření např. ukončení docházky.

V neposlední řadě velmi důležitou roli hraje potřeba specifikovat vyšetřovací postupy školní šikany a blíže specifikovat systém spolupráce mezi školou, orgánem sociálně-právní ochrany, Policií ČR a Pedagogicko psychologickou poradnou, případně dalšími institucemi, které se konkrétním případem zabývají.

Obrana jedince

1. Nic nepřehlížejte, nečekejte, že se něco samo vyřeší

Všichni z vlastních zkušeností víme, že samo se nikdy nic nevyřeší. Je třeba hledat konstruktivní cesty a držet se záměru, že chceme najít kompromis a dojít k dohodě, nikoli mít pravdu za každou cenu.

2. Slovně upozorněte na šikanu „Dotklo se mně to“

Každý z nás má právo a vůči sobě sama povinnosti v čas a zdvořile upozornit druhou osobu, že se nám její způsob komunikace nelíbí. Možná má náš partner pouze odlišný způsob humoru či naučené chování. Včasným upozorněním předejdeme mnoha nedorozuměním i nepochopením a lze situaci vyřešit s nižšími následky.

3. Poznejte zákoník práce a pracovní řád pro zaměstnance škol a školských zařízení (vydaný MŠMT pod č. j. 1 269/2001-26)

Pokud známe své zákonné možnosti, jsme pevnější v našich postojích a lépe argumentujeme. Náš partner to vycítí a jedná s námi rovněž jako s partnerem. Tím, že známe svá práva a povinnosti dokážeme rovněž předejít mnoha problémům.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

4. **Obráťte se na nadřízeného**

Pokud nám konflikt brání plnit naše pracovní povinnosti a hrozí přerůst v otevřený spor, je vhodné obrátit se o pomoc na nadřízeného. Případně lze požádat o pomoc výchovné pracovníky či jiné k tomu kompetentní osoby.

5. **Spojte se s dalšími oběťmi**

Ověřte si, zda se podobná situace neděje i dalším osobám ve vašem okolí. Spojte se v řešení konfliktu, Vaše snaha bude mít větší váhu, škola nebude moci situaci ignorovat a bude ji spíše řešit. Případně budete mít svědky, kteří dosvědčí, co a jak se událo. Ve školství nedoporučujeme řešit konflikty s dětmi za zavřenými dveřmi. Vždy řešte konflikt za přítomnosti třetí osoby (např. kolegy, výchovného poradce).

6. **Stanovte si cíle a na základě nich zvažte strategie**

Ujasněte si, co je Vaším cílem. Zvažte možné strategie, důsledky svého chování a teprve po té „s klidnou hlavou“ volte možná řešení. Mějte na paměti, že Vaším záměrem by mělo být, že chcete dojít k dohodě nikoli k nedohodě nebo konfliktu.

7. **Hledejte oporu v odborové organizaci**

Pokud si netroufáte nebo se Vám nedaří situaci řešit, požádejte o pomoc odborovou organizaci. Její pracovníci jsou v této otázce zblhlí a ve své podstatě nezávislou třetí stranou sporu. Mohou pomoci k dohodě, odškodnění apod.

8. **Obráťte se na policii, soud, ombudsmana**

Pokud to situace vyžaduje, neváhejte se obrátit na policii České republiky či soud. Obě instituce mají pravomoci k tomu, aby Vám účinně pomohli. Případně lze požádat o pomoc také úřad ombudsmana. Tento úřad nesoudí, ale případ prozkoumá a vydá doporučení pro další příslušné orgány, které budou situaci dále řešit.

9. **Zajistěte důkazy**

Některé případy násilí zejména psychického rázu jsou velmi špatně prokazatelné, proto je nutné zajistit si k jeho prokázání vhodné důkazy. Lze využít např. očitých svědků, pořízení zvukového záznamu z jednání, navštívit lékaře a požádat ho o lékařskou zprávu v případě fyzického násilí apod.

10. **Prohra bývá někdy začátkem úspěchu**

Nejhorší variantou je, nechat si násilí líbit. Pokud se za sebe nepostavíte ani to nezkusíte, ponese si tento pocit zklamání celý život. Už to, že se dokážeme postavit sami za sebe je

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

výhrou. Možná brzy zjistíme, že v podobné situaci nejsme sami, získáme spojení a bude sjednána náprava.

Pomoc školy směrem k rodině

Šikana velmi významně ovlivňuje život jak oběti, tak celé její rodiny. Žák, který je šikanován bývá neochotný mluvit o tom, co je nového ve škole, mívá škrábance a podlitiny, které neumí vysvětlit, do školy chodí s velkou nechutí, která se stupňuje, vede k nočním můram až pomočováním, přichází ze školy hladový, i když dostává svačiny, má poškozené věci, ztrácí radost ze života, je nesoustředěný a vysvětlení, která dává rodičům, jsou velmi nepravděpodobná.

1. **Výchovný poradce** by měl rodičům doporučit, aby s dítětem hovořili opatrně, nenutili ho k detailům, dokud k nim v této věci samo nezíská důvěru. V první řadě by měli dítě ujistit, že jsou na jeho straně, že mu věří, podpoří ho a pomohou mu najít řešení.
2. **Vše musí probíhat po dohodě s dítětem.** Nesmíme konat nic proti jeho přesvědčení.
3. Do **řešení** je vhodné zapojit výchovného poradce školy, třídního učitele, rodiče, oběť a agresora.
4. **Vždy je nutné vyslechnout obě strany**
5. **Zajistěte důkazy konání**
6. **Seznamte oběť s konečným řešením**
7. V rámci **prevence** a příkladů dobré praxe informovat v **obecné** rovině o celém případu zbytek školy, aby se zamezilo vzniku dalších podobných případů.

Pomoc orgánů činných v trestním řízení

Policie, soud, úřad veřejného ochránce práv

Přestože řešení problému šikany a násilí ve školství by mělo spočívat především na rodičích dětí, pedagogických pracovnících či školních a dalších psychologech v některých případech je nutná pomoc orgánů činných v trestním řízení. Mezi tyto řadíme policii, soud a úřad ombudsmana. Jedná se

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

zejména o extrémní případy, kdy děti dokáží použít šikanu až k psychické likvidaci svých vrstevníků, kteří jsou jim z nějakého důvodu nepohodlní.

V prostředí školství hovoříme zejména o mladistvých pachatelích, tedy i osobách mladších 15 let, zcela jistě však 18 let. V takových případech nejde o klasickou trestní zodpovědnost, přesto, zabývá li se šikanou či jiným násilným chováním mladistvých pachatelů soud, hovoříme o trestním řízení. Soud pak stanoví výchovná opatření, která začínají u dohledu nad agresorem a končí ochranou výchovou vykonávanou v příslušném ústavu. Jedná se především o tyto trestní skutky: vydírání, loupež, sexuální nátlak, pohlavní zneužití a svádění k pohlavnímu styku, kuplířství, nedovolené výrobě a jiné nakládání s omamnými a psychotropními látkami a jedy a šíření toxikomanie, pronásledování, stalking, kyberšikanu apod.

Přestože osoba mladší 15 let není trestně odpovědná, soud pro mládež jí může podle zákona č. 218/2003 Sb., uložit několik doporučení – ochrannou výchovu, dohled probačního úředníka, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve střediscích výchovné péče. Soud vždy zohledňuje rozumovou a mravní vyspělost osoby, proti níž je soudní řízení vedeno. Mladistvým delikventem přestává osoba být při dosažení 18 let. Od této chvíle je plně trestně odpovědná a její konání je posuzováno běžným způsobem pro trestní řízení.

Mladistvým pachatelům soud z pravidla stanovuje trest ve výši poloviny trestu, který je ve stejném případě obvykle ukládán dospělým osobám. Trest pak nesmí přesáhnout 12 měsíců a horní hranici 5 let odnětí svobody. Ve výjimečných případech, kdy by dospělému pachateli hrozilo uložení výjimečného trestu, může být opatření odnětí svobody mladistvému uloženo až na 10 let.

Pokud nejsme spokojeni s postupem policie či soudním rozhodnutím, můžeme se obrátit také na Úřad veřejného ochránce práv, ombudsmana. Tento úřad není rozhodčím orgánem, přesto nám může pomoci. V kompetencích tohoto úřadu je vydávat doporučení a návrhy na nápravu jednotlivých případů, v našem případě šikany, dále je oprávněn provádět samostatná šetření a vyvíjet tlak na instituce, které prokazatelně pochybily. Mimo jiné je oprávněn k podání návrhu na zahájení soudního jednání. Úřad veřejného ochránce práv však nefunguje jako odvolací instance, která by byla schopna ovlivňovat výkon soudní či státní moci. Jejím prostřednictvím se nám dostane odborného posouzení celého případu a pádného doporučení k dalšímu konání.

V neposlední řadě je třeba zmínit, že stejně jako všechny státy Evropské unie ratifikovala i naše republika Úmluvu o právech dítěte, která všem dětem v pedagogických zařízeních zaručuje bezpečný pobyt bez poškozování jejich zdraví či ohrožení života. Proto je šikanování v řadě případů trestnou činností.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

6. Závěr

Násilí spojené s pracovním prostředím včetně školství je poměrně nový fenomén. Jeho naléhavost však čím dál více poutá pozornost odborných, zaměstnavatelských, i odborových organizací na státní i mezinárodní úrovni. Je prováděno stále více výzkumů a statistik na toto téma a stále častěji se ukazuje, že prudce stoupá počet úrazů, úmrtí i nemocí z povolání. Pracovníci školství jsou prokazatelně čím dál více vystaveni stresu spojeným s výkonem jejich povolání. Společnost na ně klade stále vyšší nároky. Očekává, že učitel bude ochotný, vlídný, empatický, vyrovnaný, zapálený pro výkon pedagogického povolání, klidný, vzdělaný, upravený apod. Prostě společnost očekává, že učitel bude tím nejlepším výchovným vzorem. Mnoho lidí si vůbec nepřipouští, že i učitelé jsou „jen lidé“, kteří mají také svůj osobní život, ve kterém řeší stejné problémy jako my, mají stejné povinnosti postarat se o svoje blízké a chtějí stejně jako my žít šťastný a spokojený život. Mnoho rodičů předává učitelům svých dětí vlastní povinnost vychovávat jejich děti. Očekávají, že škola jejich děti naučí všemu, včetně úcty, respektu k druhým, empatie, slušnosti a ochoty pomáhat a být vstřícný k ostatním lidem. Pokud jejich děti nemají všechny tyto vlastnosti v požadované míře, často začnou z neúspěchu obviňovat školu a její pracovníky. Nechtějí si přiznat vlastní neúspěch a selhání. Dokáží verbálně i fyzicky napadat zaměstnance školství a tento svůj model chování předávají i dětem, které se pak často stejným způsobem chovají ke svým učitelům i ostatním vrstevníkům. Chceme-li se ve školství setkávat se zdravím, pohodou, bezpečností a ochotou, musíme být i „bojovníky a zastánci“ vytvoření bezpečného pracovního prostředí pro učitele, jen tím zajistíme bezpečné školní prostředí i pro naše děti.

Mnoho odborníků na otázku šikany se shoduje, že je nezbytné zavést na školách jednotný systém otírání šikany např. závazným **zakotvením definice školní šikany do školního řádu. Tím vymezí její dopady pro oběť i agresora. Nápomocný nám v této věci může být Metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení Č.j. 28 275/2000-22 článek 1, který najdete v příloze č. 1.**

Nejúčinnější cestou dosažení cíle potlačení a odstranění šikany ve školství je cesta prevence. Jak už jsem psala, je bohužel v resortu školství stále mnoho škol či vedoucích pracovníků, kteří se snaží zachovat zdání, že na jejich škole šikana neexistuje. Je to samozřejmě nejhorší možná cesta řešení. Proto cítíte-li, že vedení školy odmítá s šikanou pracovat, obraťte se o pomoc k jejímu zřizovateli nebo jedněte podle dalších uvedených postupů, hledejte další vhodné vlastní cesty, ale nevěřte, že šikana zmizí, když si jí nebudete všimát. Naopak, nezájem a apatie je pro šikanu i násilí živnou půdou a necháte-li vzklíčit zárodky tohoto nešvaru na Vaší škole budete se brzy potýkat s velkými problémy a zbavit se jich půjde jen s velkými obtížemi. Pracujte tedy s šikanou v čas, neustále a to

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

na úrovni pedagogů, žáků i jejich zákonných zástupců. Je to jediná fungující a rozumná cesta k řešení problémů s šikanou a násilím.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Zdroje:

Psychologie lidské komunikace, Doc. PhDr. Zbyněk Vybíral, Ph.D., Portál 2005

Nová cesta k léčbě šikany, MUDr. Michal Kolář, Portál 2011

Bolest šikanování, MUDr. Michal Kolář, Portál 2005

Konflikty mezi lidmi, Jaro Křivohlavý, Portál 2002

<http://www.trestni-rizeni.com/dokumenty/sikana-ve-skole-a-trestni-pravo>

Příloha č. 1.

Metodický pokyn

ministra školství, mládeže a tělovýchovy

k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže čj. 14 514/2000-51 platný od 1.1.2001 se systémově zaměřuje na celou škálu sociálně patologických jevů. Vymezuje minimální preventivní programy na úrovni škol a školských zařízení, role jednotlivých institucí a definuje funkci školního metodika prevence. Šikanování žáků škol a školských zařízení označuje za jeden z vážných negativních jevů.

Školy a školská zařízení mají mimořádnou odpovědnost za to, aby předcházely vzniku tohoto problému a aby se s ním odpovědně vyrovnávaly již při jeho vzniku. Poznatky jasně ukazují, že tam, kde se věnuje náležitá pozornost kvalitní prevenci šikanování, její výskyt významně klesá a nepřenáší se ani mimo školy a školská zařízení.

Dětští a dospívající agresori se často stávají členy marginálních sociálních skupin, které pak v dospělosti mají zpravidla daleko více konfliktů se zákonem než ostatní. Dokážeme-li zastavit jejich agresivní chování v tomto věku, sníží se i riziko jejich kriminalizace v dospělosti.

Cílem předkládaného metodického pokynu je upozornit v návaznosti na výše uvedený předpis na závažnost šikanování, poskytnout pedagogickým pracovníkům základní informace o jeho projevech a napomoci hledat řešení těchto specifických problémů.

Čl. 1

Charakteristika šikanování

(1) Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví.

(2) Pocit bezpečí každého jedince je neodmyslitelnou podmínkou vytváření produktivního prostředí a dobrého sociálního klimatu školy. Všechny školy a školská zařízení mají proto povinnost předcházet všem náznakům agresivity a všem způsobům šikanování mezi žáky a svěřenci. Šikanování nesmí být pracovníky školy v jakékoli formě akceptováno. Šikanování se ve své zárodečné formě vyskytuje prakticky na všech školách. Probíhá nejčastěji mezi žáky ve stejné třídě či výchovné skupině a odehrává se v době přestávek, cestou do školy a ze školy nebo v době osobního volna. Škola či školské zařízení má jednoznačnou odpovědnost za děti a žáky v době vyučování a školních akcí, a to podle § 27 nařízení vlády č. 108/1994 Sb. a podle Pracovního řádu pro zaměstnance škol a školských zařízení (např. čl. 2). Podle § 422 občanského zákoníku odpovídá škola nebo školské zařízení i za škodu způsobenou žákům v době vykonávání přechodného dohledu, tj. při vyučování a v přímé souvislosti s ním. Z tohoto důvodu pedagog musí šikanování mezi žáky neprodleně řešit a každé jeho oběti poskytnout okamžitou pomoc.

(3) Z hlediska trestního zákona může šikanování žáků naplňovat skutkovou podstatu trestných činů vydírání, omezování osobní svobody, útisku, ublížení na zdraví, loupeže, vzbuzení důvodné obavy, poškození cizí věci, znásilnění, kuplířství apod.

(4) Učitel nebo vychovatel, kterému bude znám případ šikanování a nepřijme v tomto ohledu žádné opatření, se vystavuje riziku trestního postihu pro neoznámení, případně nepřekažení trestného činu. V úvahu přicházejí i další trestné činy jako např. nadřování či schvalování trestného činu, v krajním případě i podněcování. Skutkovou podstatu účastenství na trestném činu podle § 10 trestního zákona může jednání pedagogického pracovníka naplňovat v případě, že o chování žáků věděl a nezabránil spáchání trestného činu např. tím, že ponechal šikanovaného samotného mezi šikanujícími žáky apod.

Čl. 2

Projevy šikanování

Šikanování má ve svých projevech velice různou podobu s následky především na psychickém zdraví. Jejich znaky je možno rozdělit podle různých hledisek přibližně do následujících skupin:

- verbální přímé a nepřímé,
- fyzické přímé a nepřímé,
- aktivní a pasivní.

Za určitých okolností může šikanování přerůst až do forem skupinové trestné činnosti a v některých opravdu závažných případech nabýt i rysy organizovaného zločinu. Příklady znaků šikanování, které neustále přibývají, jsou uvedeny v příloze.

Čl. 3

Školy a školská zařízení v prevenci šikanování

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

(1) Je nutné, aby se s podstatou, formami a nebezpečnými důsledky šikany jako antisociálního chování jedinců i skupin žáků seznámili všichni žáci, učitelé, vychovatelé, výchovní poradci, ředitelé škol a školní inspektoři. Žáci i pedagogové by měli vědět, že tyto formy chování nejsou neškodnou legrací a zábavou, měli by být seznámeni zejména s negativními důsledky šikany, a to jak pro její oběti, tak pro její pachatele. Za zvlášť nebezpečnou je třeba považovat tendenci podceňovat počáteční projevy šikany.

(2) **Každý pedagogický pracovník** na všech úrovních a typech škol ve výchovně vzdělávacím procesu vede důsledně a systematicky žáky a studenty k osvojování norem mezilidských vztahů založených na demokratických principech, respektujících identitu a individualitu žáka a rozvíjí zejména:

- pozitivní mezilidské vztahy a úctu k životu druhého člověka,
- respekt k individualitě každého jedince,
- etické jednání (humanita, tolerance),
- jednání v souladu s právními normami a s důrazem na právní odpovědnost jedince.

Všichni pedagogičtí pracovníci by měli využívat možností osobní, společenské a morální výchovy v prevenci šikany a prohlubovat si své znalosti a dovednosti v tomto oboru. Důležité aktivity školy nelze spojovat jen s určitým vyučovacím předmětem nebo skupinou předmětů. To se týká zejména situací, kdy se žák učí přijímat všeobecné hodnoty společnosti, identifikovat se s nimi a jednat v jejich duchu v každodenním životě.

(3) **Pedagogická centra** a další subjekty poskytující další vzdělávání pedagogickým pracovníkům zajistí v tomto oboru podle úrovně a typu škol a podle akreditovaných programů toto vzdělávání výchovných poradců, školních metodiků prevence i dalších učitelů.

(4) **Ředitelé** škol a školských zařízení odpovídají za systémové aktivity školy v oblasti prevence šikany a agresivity. Vychází se přitom z komplexního pojetí preventivní strategie, která je ve smyslu metodického pokynu ministra k prevenci sociálně patologických jevů součástí minimálního preventivního programu školy. V rámci účinné prevence šikany je při přípravě a realizaci celoškolské (celoústavní) strategie důležité zejména:

- Zajistit účast školního metodika prevence a případně i dalších učitelů v akreditovaných kurzech k problematice šikany. Školní metodik prevence bude zodpovídat za informovanost všech pedagogických pracovníků školy nebo školského zařízení o dané problematice. Bude se aktivně podílet na řešení případů šikany a napomáhat svým kolegům zvládnout základní postup a strategii při řešení konkrétních situací. Doporučuje se seznámit pedagogické pracovníky mimo jiné též s informací MŠMT ČR č.j. 14 144/98-22 "Spolupráce škol a předškolních zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané".
- Navodit úzkou spolupráci mezi žáky (svěřenci), rodiči a pedagogy a jasně vymezit možnosti oznamovat i zárodky šikany (při zachování důvěrnosti takovýchto sdělení).

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

- Ve školním (ústavním) řádu jasně stanovit pravidla chování včetně sankcí za jejich porušení.
- Zajistit v souladu s pracovním řádem zvýšený a kvalitní dohled pedagogů o přestávkách, před začátkem vyučování, po jeho skončení i během osobního volna, a to hlavně v prostorách, kde k šikanování již došlo nebo kde by k němu mohlo docházet.
- Seznámit pedagogy se systémem školy pro oznamování a vyšetřování šikany, vést pečlivou evidenci všech případů agresivního chování a šikany mezi spolužáky (školní metodik prevence, výchovní poradce).
- Aktivně zapojit do prevence šikany i nepedagogické pracovníky.
- Zvyšovat informovanost pedagogů v této oblasti, doplňovat školní knihovnu o literaturu z oblasti problematiky agresivního chování a šikany, organizovat semináře s odborníky zabývajícími se danou problematikou, začleňovat témata šikany do dalšího vzdělávání učitelů apod.
- Informovat pedagogy, žáky (svěřence) i rodiče o tom, co dělat v případě, když se dozvědí o šikanování (např. umístit na přístupné místo kontakty a telefonní čísla na instituce, které se problematikou šikany zabývají, viz příloha č. 2 a 3).
- Spolupracovat s odbornými službami resortu školství (pedagogicko-psychologickou poradnou, střediskem výchovné péče a s dalšími odbornými pracovišti poradenských a preventivních služeb v regionu, poskytujícími odbornou konzultaci a psychologickou péči, s metodikou preventivních aktivit a s dalšími odborníky v regionu).

Čl. 4

Metody řešení šikany

(1) Odhalení šikany bývá někdy velmi obtížné i pro zkušeného pedagoga. Nejzávažnější negativní roli při jejím zjišťování hraje strach, a to nejen strach obětí, ale i pachatelů a dalších účastníků. Strach vytváří obvykle prostředí "solidarity" agresorů i postižených.

(2) Pro vyšetřování šikany lze doporučit strategii prováděnou v těchto pěti krocích:

1. Rozhovor s těmi, kteří na šikanování upozornili a s obětmi.
2. Nalezení vhodných svědků.
3. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoli však konfrontace obětí a agresorů).
4. Zajištění ochrany obětem.
5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.

(3) Při výbuchu brutálního skupinového násilí vůči oběti, t.zv. "školního lynčování" je nutný následující postup:

1. Překonání šoku pedagoga a bezprostřední záchrana oběti.
2. Domluva pedagogů na spolupráci a postupu vyšetřování.
3. Zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

4. Pokračující pomoc a podpora oběti.
5. Nahlášení policii.
6. Vlastní vyšetřování.

(4) Účastní-li se šikanování většina problémové skupiny, nebo jsou-li normy agresorů skupinou akceptovány, doporučuje se, aby šetření vedl odborník-specialista na problematiku šikanování (z pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, diagnostického ústavu, krizového centra apod.)

Čl. 5 Výchovná opatření

(1) Pro potrestání agresorů lze užít následující běžná výchovná opatření:

- Napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele, podmíněné vyloučení a vyloučení ze studia na střední škole.
- Snížení známky z chování.
- Převedení do jiné třídy, pracovní či výchovné skupiny.
- Doporučení rodičům obětí i agresorů návštěvy v ambulantním oddělení střediska výchovné péče pro děti a mládež (dále SVP) nebo v nestátních organizacích majících obdobnou náplň činnosti jako SVP.

(2) V mimořádných případech se užijí další opatření:

- Doporučení rodičům na dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení SVP, případně doporučení realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v místě příslušném diagnostickém ústavu.
- Podání návrhu orgánu sociálně právní ochrany dítěte k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.
- Vyrozumění policejního orgánu, došlo-li k závažnějšímu případu šikanování.

(3) Školské zařízení řeší tuto problematiku na základě opatření ve výchově, systému hodnocení svěřence zařízení popř. programu rozvoje osobnosti dítěte.

(4) Oběti šikanování se doporučuje nabídnout psychoterapeutickou péči PPP nebo jiného poradenského pracoviště.

Čl. 6 Spolupráce školy s rodiči žáků

Při podezření na šikanování žáka je nezbytná spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, výchovného poradce a dalších pedagogických pracovníků jak s rodinou oběti, tak i s rodinou agresora. Nelze však předpokládat, že rodiče budou vždy hodnotit situaci objektivně, proto se doporučuje upozornit je na to, aby si všímali možných příznaků šikany a

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

nabídnout jim pomoc. Při jednání s rodiči dbají pedagogičtí pracovníci na taktní přístup a zejména na zachování důvěrnosti informací. Pokud se rodiče setkají s příznaky šikanování (viz příloha č. 1), měli by se poradit s třídním učitelem, školním metodikem prevence, ředitelem školy, popř. psychologem, etopedem nebo jiným specialistou.

Čl. 7

Spolupráce školy se specializovanými a ostatními institucemi

(1) Při předcházení případům šikany a při jejich řešení je důležitá spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, výchovného poradce nebo zástupce školy s dalšími institucemi a orgány, a to zejména ve zdravotnictví s pediatry, odbornými lékaři, psychiatrickou péčí, v oblasti soudnictví se soudci, obhájci a žalobci (také využívání alternativních trestů), v oblasti sociální péče s oddělením péče o rodinu a děti, s oddělením sociální prevence (možnost vstupovat do každého šetření, jednat s dalšími zainteresovanými stranami, s rodinou).

(2) Při podezření, že šikanování naplnilo skutkovou podstatu přestupku nebo trestného činu, je ředitel školy nebo školského zařízení povinen oznámit tuto skutečnost Policii ČR.

(3) Školy a školská zařízení jsou povinny bez zbytečného odkladu oznámit orgánu sociálně právní ochrany skutečnosti, které ohrožují žáka (svěřence), nebo že žák (svěřenec) spáchal trestný čin, popř. opakovaně páchá přestupky.

Čl. 8 Závěrečné ustanovení

Tento pokyn nabývá účinnosti dnem 1.1.2001.

Mgr. Eduard Zeman, v.r.
ministr

V Praze dne 8. prosince 2000

Příloha č. 1 Příklady nepřímých a přímých znaků šikanování

Nepřímé (varovné) znaky šikanování mohou být např.:

- Žák je o přestávkách často osamocený, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády.
- Při týmových sportech bývá jedinec volen do mužstva mezi posledními.
- O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.
- Má-li žák promluvit před třídou, je nejistý, ustrašený.
- Působí smutně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

- Stává se uzavřeným.
- Jeho školní prospěch se někdy náhle a nevysvětlitelně zhoršuje.
- Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.
- Zašpiněný nebo poškozený oděv.
- Stále postrádá nějaké své věci.
- Odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo používá nepravděpodobné výmluvy.
- Mění svoji pravidelnou cestu do školy a ze školy.
- Začíná vyhledávat důvody pro absenci ve škole.
- Odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit. (Zejména je třeba věnovat pozornost mladším žákům nově zařazeným do třídy, neboť přízpusobovací konflikty nejsou vzácností!)

Rodiče žáků se doporučuje upozornit zejména na to, aby si všímali těchto možných příznaků šikanování:

- Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.
- Dítě nemá kamaráda, s nímž by trávil volný čas, s nímž by si telefonovalo apod.
- Dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem.
- Nechuť jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno při bedlivější pozornosti pozorovat strach. Ztráta chuti k jídlu.
- Dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o dovoz či odvoz autem.
- Dítě chodí domů ze školy hladové (agresoři mu berou svačinu nebo peníze na svačinu).
- Usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze snu, např. "Nechte mě!"
- Dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně.
- Dítě bývá doma smutné či apatické nebo se objevují výkyvy nálad, zmínky o možné sebevraždě. Odmítá svěřit se s tím, co je trápí.
- Dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze.
- Dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.
- Dítě je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlobu vůči rodičům.
- Dítě si stěžuje na neurčitě bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma. Své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.)
- Dítě se vyhýbá docházce do školy.
- Dítě se zdržuje doma víc, než mělo ve zvyku.

Přímé znaky šikanování mohou být např.:

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

- Posměšné poznámky na adresu žáka, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet. Rozhodujícím kritériem je, do jaké míry je daný žák konkrétní přezdívkou nebo "legrací" zranitelný.
- Kritika žáka, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávislým, nebo pohrdavým tónem.
- Nátlak na žáka, aby dával věcné nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil.
- Příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim podřizuje.
- Nátlak na žáka k vykonávání nemorálních až trestných činů či k spoluúčasti na nich.
- Honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvláště silné, ale je nápadné, že je obětí neoplácí.
- Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout.

PREVENCE NÁSILÍ NA PRACOVIŠTI

autorka: Mgr. Kateřina Hofmannová

žadatel: Českomoravská vzdělávací, s.r.o.